

3. ЛІТЕРАТУРА

Юлія СТАХІВСЬКА

МАТЕРИК ДИТИНСТВА ЯНУША КОРЧАКА

Януш Корчак. Дитя людське. – К.: Дух і літера, 2007. – 536 с.

Коли з'являється новий переклад, про нього говорять з інтересом, вказують на неточності, намагаються оцінити вплив і значення. Згадують про винятковість перекладеного, як то влучно зазначено стосовно однієї з книг: “Чи можна говорити про дискурс Віслави Шимборської в українському літературному просторі?” Власне, на місці згаданої авторки може стати не один десяток імен, але кожне з таких запитань первинно мислить як відповідь єдине – книгу.

“Дитя людське” – чи не перша “українська відповідь” на доробок польського письменника, лікаря та педагога Януша Корчака. “Чи не перша”, бо своєрідною текстовою прелюдією прозвучали перекладені Олександром Ірванцем “На самоті з Богом. Молитви тих, котрі не моляться”. Серед цих “таємних нашептів душі”, за визначенням самого автора, можна натрапити на внутрішні екстатичні монологи матерів, немовлят, митців, легковажних жінок, а також смутку, бунту. В останній з них, “Молитві вихователя”, Януш Корчак намітить контури материка Дитинства – завжди присутнього і малозрозумілого в такому щедрому на відкриття та винаходи ХХ столітті: “Дай дітям доброї долі, підтримай їх у зусиллях їхніх щирих, працю їхню благослови”.

Ця книга може видатися для сучасного українського читача особливо свіжою не так з боку релігійного пієтету, як віри у силу молитви. І тут не грає ролі ставлення до тієї чи іншої конфесії. Не до порівняння, звісно, з працями Макаренка чи Сухомлинського, що просто не могли дозволити собі якихось “ірраціональних” відступів. Щоправда, молитва і розуміння її значення у вихованні повертається, про що свідчать хоча б спроби повернення до

шкільної програми Закону Божого. Звісно, це формальність – отримати чи не отримати з нього дванадцять балів, проте замислитись, як це зробив малий Корчак, ставити чи не ставити хрестик на могилці улюбленої канарки – важливий початок.

Януш Корчак, подібно до попередників (русоїтська ідея виховання та індивідуалізму дитини, праці Песталотті, Спенсера та ін.), вибудовує свою філософію дитиноцентризму навколо усвідомлення, що “діти не ще тільки будуть, а вже є людьми.” Цей вагомий аргумент йому навіть не варто підтверджувати фактами, бо він чинний “за законом, а не з милості”.

Саму назву “Дитя людське” надав укладач. Книга являє собою корпус вибраних текстів: трактат, драма, щоденник, вже згадані “Молитви...”. Починаючи розмову про них, варто зазначити, що Генріка Гольдшміда (справжнє ім’я Я. Корчака) можна назвати Великим Обсерватором. Спостереження – один з основних ключів до його творів, несподіваних і помічних висновків, завважте, не тільки митця, а й лікаря (як-не-як пройшов медичний факультет Варшавського університету, військові шпиталі, *graxis auregum* – так звану практику серед бідноти). Як згадує Леон Ричер, його гімназійний товариш, Корчакові прогулянки у Саському праку були нічим іншим, як польовими дослідженнями: “Наприклад, кожна дитина бавиться по-своєму. Я хочу знати, чому. Знаю, що пошуки відповіді на це питання займуть багато років мого життя. Хто зна... Може, все життя... А, може, я її взагалі не знайду. Але чим більше спостережень, тим ближче підійду до істини...”

У першому творі книги, “Як любити дитину”, автор зробить спробу синтезу побаченого. По суті, це здійснення Корчакової мрії, задуму, що пролунав із уст його героя-підлітка за кілька років до втілення (а втілювався він у досить виснажливий спосіб: під час Першої світової, між відпочинком і обов’язками шпитального ординатора і, що цікаво, значну частину написано в Києві). “Я хочу написати великий цикл “Дитина”, для написання якого ретельно збиратиму матеріал із себе самого та своїх товаришів.” Попри дещо настановчу назву, в тексті мало дидактизму, пересічного повчання, рецептів чи вказівок. Кожен знак запитання (чим є дитина як духовна організація, що відрізняється від нашої?) швидше нагадує гачок, яким автор хоче виловити рибину *нашої* думки.

Після фронту Януш Корчак повернеться до Варшави на Крохмальну, 92, у Будинок Сиріт, директором та ініціатором

створення якого він був до війни. Ми можемо потрапити в пастку, прирівнявши педагога до філантропа-жертви. А от Станіслав Бжозовський зазначав, що “альтруїзм, милосердя він (Корчак – Ю.С.) зненавидів саме за те, що вони є сентиментальною охороною і виправданням ситості, табличкою з написом про приналежність до того чи іншого товариства боротьби з жебрацтвом, що гарантує спокійне та здорове травлення в патріархальному домашньому закутку”.

Ідеї Корчака щодо виховних закладів були цілком у душі часу. На них вплинули англійські сеттельменти – дитячі клуби, подібні практики сучасників, наприклад, російського педагога Станіслава Шацького, медичне стажування у Берліні та Парижі. Тому в розповідях про Будинок Сиріт, окрім дуже зворушливих історій про будні, можна знайти багато практичних порад щодо устрою: від архітектури будівлі до дрібної плати вихованцям за чергування.

Прикметно, що в ці твори постійно закрадається занепокоєння, сумнів стосовно подальшої соціалізації вихованців. Соціалізації у світі не стільки *homo sapiens*, як *homo garrax*, людини хижої.

Чи можна визначити найдраматичніше місце в книзі? Попри жанр, драма “Сенат шаленців” орієнтована на відсторонене прочитання чи перегляд. Образи шаленців (але аж ніяк не божевільних) світу дещо схематизовані, й крізь їхні махові колеса не так уже й легко побачити дитину, “що її варто не просто плодити, а творити”. Обриси якихось персонажів, наприклад Лайдака, можна відчитати у “Щоденнику”. І сам “Щоденник” вирізняється з-поміж решти творів особливим *промовлянням*. На його спокійній та плинкій поверхні мемуаристичної гармонії враз виникають підводні течії екзистенційних психологічних переживань. Автор намагається розкласти своє життя на семиліття. От, на чотирнадцятому році життя він впадає в особливий вид божевілля – читання. Знову в тому ж таки Саському парку знаходить значно старших співрозмовників, отримує прізвисько “Філософ”. Втім, слово “розмова” якимось не дуже пасує Корчакові: “Розмовляв тільки сам із собою. Бо говорити й розмовляти – не одне й те саме... Зміна одягу і роздягання – це дві різні справи. Пишучи щоденник або життєпис, я зобов’язуюсь говорити, а не розмовляти.”

“Щоденник” писався у Варшавському гетто і концтаборі Треблінка орієнтовно з 1940 року. Тому цей текст став не тільки особистим документом і роздумом про дітей, а й безцінним і

безпосереднім свідомством про життя євреїв та людей інших національностей в окупованій Польщі, про трагедії, труднощі, геройство і колаборацію. Про те, що життя й улюблена справа тривали навіть у таких умовах. За словами Корчака, Будинок Сиріт тепер більше скидався на Дім Старих, але його попечитель до останнього був зі своїми вихованцями. Незадовго до смерті він занотує: “Я хотів би померати свідомо і притомно. Не знаю, що сказав би дітям на прощання.” “Щоденник” закінчується серпнем 1942 року. Тоді фашисти прирекли на страту дітей з Будинку Сиріт. Самого ж Януша Корчака хотіли помилувати, але він відмовився від порятунку та пішов до газової камери разом із дітьми.